

המתחיל במצוה אומרים לו גמור

כל המצוה אשר אנכי מצוך היום תשמרון לעשות למען תחיון ורביתם ובאתם וירשתם את הארץ אשר נשבע ה' לאבותיכם: (דברים ח, א)

פרש"י ומדרש אגדה אם התחלת במצוה גמור אותה, שאינה נקראת אלא על שם הגומרה, שנאמר (יהושע כד, לב) ואת עצמות יוסף אשר העלו בני ישראל ממצרים קברו בשכם, והלא משה לבדו נתעסק בהם להעלותם, אלא לפי שלא הספיק לגומרה וגמרוה ישראל, נקראת על שם.

ועי' בספר דעת זקנים מבעלי התוספות שמוסיף שעוד אמר ר' ינאי כל מי שהתחיל במצוה ואינו גומרה קובר אשתו ובניו, מנא לן מיהודה שנאמר מה בצע כי נהרוג את אחינו, ישבו לפרוס על הפת ולברך ברכת המוציא, אמר להם אנו הורגין את אחינו ומברכין, "ובוצע ברך נאץ ה'", אלא לכו ונמכרנו לישמעאלים, וכתוב וישמעו אחיו ולא גמר המצוה להצילו לגמרי, לכך כתיב "ותמת בת שוע אשת יהודה וער ואונן בניו", לכך כשיתחיל אדם במצוה יגמור את כלה, לכך כתיב "כל המצוה".

סיפור נורא על הגרא"ו

[פעם שמעתי סיפור על הגרא"ו כשהיה בארה"ב לגייס כספים בשביל הישיבה, אחרי התפלה רצה אחד מהמתפללים להסיעו לאכסניא שלו, בהתחלה סירב הגרא"ו, אבל כשהפציר בו הסכים. האכסניא של הגרא"ו היה כמה בתים לפני הצומת, ורצה המסיע להוריד אותו בצומת, והטעם שבניו יארק כדי להגיע להבית היה מוכרח לעשות סיבוב גדול כרוך בטירחא יתירה, אבל הגרא"ו חייב אותו לקחתו עד הבית. המסיע תמה הרי הגרא"ו בהתחלה לא רצה בכלל לקבל ה"טרמפ", ועכשיו הוא מחייב "עד הבית". הסביר לו הגרא"ו, שבאמת לא רצה להטריחו והיה מעדיף ללכת ברגל, וכשהפציר בו הסכים, וממילא אם הוא כבר התחיל במצוה עליו לעשותו בשלימות, ולא להוריד אותו בצומת, וזה "מוסר השכל"].

חזן לסליחות

כתוב בשו"ע (או"ח תקפא, א) נוהגים לקום באשמורת לומר סליחות ותחנונים מראש חדש אלול ואילך עד יום הכפורים. וכתב הרמ"א שמנהג בני אשכנז אינו כן, אלא מראש חדש ואילך מתחילין לתקוע אחר התפלה שחרית ... וידקדקו לחזור אחר שליח צבור היותר הגון והיותר גדול בתורה ומעשים שאפשר למצוא, שיתפלל סליחות וימים נוראים, ושיהא בן שלשים שנים, גם שיהא נשוי (כל בו). מיהו כל ישראל כשרים הם, רק שיהיה מרוצה לקהל, אבל אם מתפלל בחזקה, אין עונין אחריו אמן. **ויש מקומות נוהגים שהמתפלל סליחות מתפלל כל היום.**

האם החזן לסליחות מתפלל ערבית

וכתב המג"א שיתפלל אפילו ערבית שהמתחיל במצוה אומרים לו גמור. עוד כתב שמתעם זה הוא קודם לאבל ולמוהל וליארצייט.

ועי' בלבוש (שם) דיש מקומות שנהגו שהמתפלל סליחות מתפלל גם תפלת יוצר באותו היום ותפלת מנחה, שהמתחיל במצוה אומרים לגומרה. ומדייק הא"ר שערבית של אמש אינו צריך

להתפלל, וכן משמע מטעם שכתב דהמתחיל במצוה וכו', היינו שמה שבא אח"כ עליו לעשות, ולא מה שבא לפני. וכתב שדייק כן הלבוש ממש"כ הרמ"א המתפלל סליחות מתפלל כל היום. אבל כתב הא"ר שאין זה כוונת הרמ"א, אלא ד"כל היום" כולל ערבית שלפניו. וכדבריו מצא כתוב בכלבו (סי' סה) להדיא, וז"ל וגם יש מקומות שנהגו שמי שמתפלל באשמורת יתפלל אמש ערבית וגם מתפלל בבוקר בשחרית. [אבל מהכל בו משמע שמנחה אינו מתפלל]. שוב כתב הא"ר שקצת משמע מהמג"א דערבית שלאחריו מתפלל, וליתא. (ר"ל שלא שייך המתחיל במצוה אלא לאותו היום), ועי' בהגהת החת"ס שמיישב דברי המג"א, דערבית שלאחריו שייך שפיר למנחה שלפניו, מפני שהיא נגד איברים ופדרים שניתותרו מתמיד של ערב שהיא תפלת ערבית.

ברוב עם הדרת מלך

ועל עיקר דברי המג"א שהטעם הוא משום שהתחיל במצוה, (וכן מבואר בבהגר"א שמציין לדברי הירושלמי פ"ב דמגילה), תמה עליו הבנין שלמה (סי' לז) "הפלא ופלא", דהתם מיירי שעסק במצוה אחת אז חייב לגומרה, משא"כ כאן שהמצוה שהתחיל גמרה, ומה ענין סליחות לתפילה. ואפילו בתפילה גופא אטו מי שהתפלל שחרית צריך להתפלל מוסף. ואדרבה מבואר במשנה (ר"ה לב, ב) שלא היה אותו בן אדם. דאיתא התם, העובר לפני התיבה ביו"ט של ר"ה השני מתקיע, ובשעת הלל הראשון מקרא את ההלל, הרי לן שיש כאן "ראשון" ו"שני".

אבל מש"כ הבנין שלמה שמבואר שם שדווקא "שני" התפלל מוסף, כמו שמצינו (יומא כו, ב) שחילקו העלאת האברים לכבש לכמה גברי משום "ברוב עם הדרת מלך", דהיינו דזהו כבוד שמים שהמצוה יעשה ע"י הרבה אנשים, לענ"ד הוי "כשגגה שיצא מפני השליט", דהכי איתא התם, מאי שנא שני מתקיע משום דברב עם הדרת מלך, ואין הכוונה שה"ברוב עם" מתקיים בזה ש"שני" מתפלל מוסף, אלא שיותר אנשים הגיעו למוסף.

אבל עיקר דבריו נכונים שיש ענין שרבים יתעסקו במצוה מטעם ברוב עם הדרת מלך, ועי"ש שתפלה במקום קרבן, א"כ כמו בקרבן התעסקו בו רבים ה"ה בתפלה, א"כ אפילו אם נאמר שבמצות היחיד יש ענין שהמתחיל יגמור, אבל מצוה דרבים יש ענין יותר שיעשו אותו רבים.

ותמה הבנין שלמה על האחרונים במה שהבינו פשט בכל בו שמשום שהתחיל במצוה, שמשמע דבריו שיכול לוותר ולא להתפלל כל התפלות, ואם הטעם משום שהתחיל אדרבה חייב לגמור.

המפטיר בנביא פורס על שמע

אלא ע"כ יסוד הדין הוא על פי הא דאמרינן (מגילה כד, א) שהמפטיר בנביא הוא פורס על שמע, והוא עובר לפני התיבה, והוא נושא את כפיו, והתם ה"ט שלא רצו להפטיר בנביא, ולכן כפיצוי נתנו להמטיר הזכות להתפלל מוסף וכו', (ודלא כמו שחושבים היום שזכות גדול לקבל "מפטיר", והיות ונתנו לו "מפטיר" הוא מתחייב להתפלל מוסף, "עולם הפוך").

וכתב הבנין שלמה שמאותו טעם תקנו הגאונים שהמתפלל סליחות יתפלל שאר התפלות, שאמירת סליחות הוא "קל טובא" כנגד התפלה שתקנו אנשי כנסת הגדולה, וכדי שירצו אנשין לומר סליחות, תקנו שיהיה לו הדכות (אם הוא רוצה) להמשיך להתפלל, וגם שיתפלל מעריב של אתמול.

ועי"ש עוד שמדמה את זה להא דאמרינן (יומא דף כב) שמי שזכה בתרומת הדשן זכה בסידור

מערכה ובסידור שני גזרי עצים, כיון דתרה"ד הוי עבודת לילה ולא היה חשובה בעיניהם.

למה לא מקפידים בזה"ז

עי"ש שלכן בזמננו שאינו מוציא הרבים בסליחות, אלא מסיים הקטעים ואינו טירחא כ"כ, אין צריך לפייסו בשאר תפלות.

תקיעות דמיושב ודמעומד

אבל עדיין צ"ע מהא דכתב הרמ"א (תקפה, ד) שאם אין השליח צבור תוקע "מיושב", ראוי שאותו התוקע יתקע גם כן על סדר הברכות, כי "המתחיל במצוה אומרים לו גמור". ולדברי הבנין שלמה למה לא נאמר שעדיף שיתעסקו בו רבים, וזה כבוד השכינה, "ברוב עם הדרת מלך". ויעויין בהגהת הבנין שלמה שיש טעם אחר בגאונים שהמברך הוא שיתקע, אלא שבארחות חיים מבואר להדיא שהטעם הוא משום שהתחיל במצוה, עי"ש (בא"ח) שהביא דברי הרמב"ם (שופר ג, יא) וז"ל זה שתוקע כשהן יושבין הוא שתוקע על סדר הברכות כשהן עומדים, ואינו מדבר בין תקיעות שמיושב לתקיעות שמעומד, ואם סח ביניהן אף על פי שעבר אינו חוזר ומברך, וכתב הא"ח שי"א שאין כוונת הרמב"ם שזה לעכב, שמי שתקע מיושב שיתקע על סדר הברכות, ולא אמר אלא שאין להעביר ממנו המצוה כיון שהתחיל בה, כדאמרינן המתחיל במצוה אומרים לו גמור. וכן מבואר ברבינו מנוח וז"ל לאו למימרא דלא סגיא בלאו הכי, דהא אמרינן תקיעה מזה ותרועה מזה יצא, וכ"ש אם שמע תקיעות דמיושב מאדם אחד ותקיעות דמעומד מאדם אחר דיצא, אלא לכתחלה הדור מצוה הכי איתא, כיון דכלהו תקיעות בין דעומד בין דיושב חדא מצוה נינהו, ותדע דהא לא מברכינן עליהו, נמצא ששירי מצוה נינהו, והכי שנינו "המתחיל במצוה אומרים לו גמור", והכל הולך אחר הגומר, ומש"ה לכתחלה בעינן שהתוקע יהיה אחד מיהו עכובא ליכא.

חיבוב מצוה

וכתב הט"ז (שם ס"ק ו) שהמנהג בהרבה קהלות לחלק תקיעות דמעומד מתקיעות דמיושב, ואפילו בתקיעות של הסדרים עצמן, ויש ללמוד זכות עליהם ע"פ מ"ש הטור בשם בעל העיטור שאם ש"ץ יודע לתקוע הרשות בידו, אלא מנהג הראשונים שהיו זריזין במצות ומחבבין אותם כל אחד נוטל חלקו כדי לקבל שכר.

יארציט

ועל מה שכתב המג"א שהחזן האומר סליחות הוא קודם לאבל ולמוהל וליארציט, כתב הא"ר שיארציט יש לו להתפלל כיון שוודאי מתענה. כי עיקר הטעם שמתפללין כל היום משום תענית כמו שיתבאר. ועוד דבכלבו לא כתב אלא יש מקומות נהגו כן.

בזמן הזה

על פי סברת הא"ר כתב בשערים המצוינים בהלכה (סי' קכ"ח קונט"א סק"ו) לבאר למה לא נהוג בזמנינו זהש"ץ של שסליחות מתפלל כל היום, דבזמניהם הש"ץ בימי הסליחות היה מתענה כל היום, משא"כ בזמננו משום חולשת הדור אין מתענים ליכא נפק"מ בזה, ומתפלל מי שירצה.

לחלק ההלל מתפלת שחרית

ראיתי בספר ילקוט יוסף (קצוש"ע או"ח סי' תרסח - תרסט) שביהכ"נ שביום שמיני עצרת היו בה שלשה חזנים יקרים, שיש להם נעימה וקולם ערב מאד, והקהל שמח לשמוע אותם, שהגבאי רשאי לכבד את האחד בתפלת שחרית, והשני באמירת ההלל וקריאת התורה, והשלישי במוסף, ואף שהרמ"א (תקפא, א) כתב יש נוהגים שהמתפלל סליחות הוא מתפלל כל היום, משום שאמרו בירושלמי ש"המתחיל במצוה אומרים לו גמור", מ"מ יש עדיפות להזמין לעבור לפני התיבה את שלשתם, מפני שיש בזה משום "ברוב עם הדרת מלך". וקשה לדבריו למה לא נאמר "ברוב עם" גם לענין האומר סליחות. ולפי הבנין שלמה מובן דרק שאומר סליחות יש צורך ב"פיצוי", משא"כ במי שהתפלל שחרית. אבל הילקוט יוסף אינו מביא דבריו, אלא סתם חולק על הרמ"א. ועוד שמבואר במשנה (ר"ה לב, ב) שה"בעל שחרית" הוא זה שאומר הלל, וז"ל "ובשעת הלל הראשון מקרא את ההלל". (ועי' לק' מה שהבאתי בשם הדברי יציב).

אמירת קדיש לאבל בשבת ויו"ט

יתכן שיהיה נ"מ בזה לענין היתר לאבל להתפלל בר"ח. דהנה בשו"ת דברי יציב (יו"ד סי' רלו) דן בזה באריכות, ועי"ש שמקור הדברים הוא בשו"ת בנימין זאב (סי' קס"א הביאו הד"מ יו"ד שעו, ט), הוא מביא שם מהר"י מקורביל שהעולם טועין לומר שלא יועיל כ"כ קדיש בשבת או תפלה כקדיש בחול, שאם יועיל קדיש חסר (חצי קדיש), כ"ש קדיש שלם, ותפלה שלימה שיתפלל הבן בשבת או בחול, (עי"ש שמדמה זה למה ש"אמרו חז"ל" אם ברכה א' מעין שלש פוטרת כ"ש שלימות). הרי לן שאין להקפיד כלל מלומר קדיש וכ"ש תפלה בשבתות וביו"ט ובר"ח, כמו שאומרים בחול. ואם איתא כדברי האומרים דאין לומר קדיש בשבתות וביו"ט ובר"ח בשביל שהמתים נחים באותן הימים, ואם אומרים קדיש משום אותם לרשיעי, א"כ ה"ה היה ראוי למנוע לאותן שמתענין באותו יום שמת אביו ואמו בכל שנה ושנה כיון שעברו עליהם ימי הדין, ש"מ דה"ה לומר הקדיש בתוך ימות השנה בשבתות וביו"ט ובר"ח אע"ג דנחים המתים באותם הימים.

ובתשובות מהרי"ל (סי' כ"ב) כתב שהדין עם מהרי"ג שהורה שלא יעבור האבל לפני התיבה בבוקר בעת הלל, כי הקהל בשמחה כמו שבת ויו"ט, ומבואר לדידיה שטעם הנמנעים דמונע השמחה מהציבור, וזה שייך רק בתפלה ולא בקדיש.

הלל לאבל

ומדייק הדברי יציב ממה שכתב "בבוקר" בעת הלל משמע שכל תפלת הבוקר לא יתפלל מחמת שהוא זמן שמחה שאומרים אז הלל, דאל"כ ל"ל למינקט כלל "בבוקר", הו"ל לומר רק שלא יעבור לפני התיבה להלל. וכ"כ להדיא בהגהות על ספר המנהגים למהרי"א טירנא (מנהג של יוה"כ אות קנ"ה), שהביא ממהרי"ש דאבל תוך שנתו אסור לו להתפלל בשבת ויו"ט כיון דאפשר ע"י אחר, וז"ל תשובת מהרי"ל אבל אין לו להתפלל באותו בוקר שאומר בו הלל לפי שאז הקהל בשמחה, הרי להדיא ממהרי"ל שאין להתפלל כלל שחרית באותו בוקר, דשם לא כתב "בעת הלל".

אמנם בשו"ת מהר"מ מינץ (סי' מ"ג) כתב וז"ל אך בבקר בחנוכה ופורים ור"ח וחזה"מ נמנעים אבל להתפלל, משום דהלל אינו מתפלל אלא מתוך שמחה, לכך אין לאבל להתפלל, וכן איתא בסא"ז וז"ל אין קורין באבל כלל הלל עכ"ל. מ"מ זכורני בימי חורפי בהיותי בעיר לוק"א ושמה הו"ו כמה רבנים מהר"ר משה כ"ץ ז"ל דהיה למדן מופלג, ומהר"ר אברהם ביש כין ויתר לומדים,

ומהר"ר אברהם ביש כין היה אבל על אביו או אמו, והתפלל תדיר, וגם בר"ח שחרית התפלל מן ישתבח עד אחר שהתפלל י"ח בלחש, ואז בא החזן ועמד במקומו והתפלל י"ח בקול רם, והלל וקריאת התורה ותפילת מוסף הכל מתפלל החזן. מבואר בדבריו שאבל מתפלל שחרית, ורק אינו אומר הלל.

וכתב עליו הדברי יציב דתחלה כתב שהאבל לא מתפלל שחרית כלל, אלא שמהר"ר אברהם התפלל מישתבח עד שמו"ע דקול רם. אבל להמנהג הפשוט נראה דנקט שאין מתפללין בבוקר כלל. אמנם מהלשון שכתב משום דהלל אינו מתפלל אלא מתוך שמחה לכך אין לאבל להתפלל וכו', נראה לכאורה שרק הלל אין להתפלל לפי שצריך לאומרה בשמחה, וכמ"ש גם מברכת שהחינו שראוי לברך מתוך שמחה. אך א"כ צ"ב מה שכתב על זה מ"מ זכורני וכו' שהרי גם מהר"ר אברהם לא התפלל הלל. ומזה מסיק הדברי יציב שכוונתו דהמנהג הפשוט שמשום הלל לא מתפלל כלל תפלת שחרית, ומהר"ר אברהם התפלל עד הלל.

ומסביר הדברי יציב שהענין הוא מחמת שההלל שייך לשחרית, וכמ"ש בר"ה (לב, ב) הראשון מקרא את ההלל. ושמתני שכיוונתי לדברי הגאון בראייתי מההיא דר"ה, שבעל השחרית הוא זה שאומר הלל, ודלא כדברי בעל הילקוט יוסף.

וע"ע בשירי כנסת הגדולה (הגהות טור יו"ד סימן שצא) שכתב וז"ל לא יעבור האבל בבקר לפני התיבה בשעת ההלל, כי הקהל בשמחה כמו שבתות ויו"ט, וכן ג"כ לא יהיה ש"ץ לקריאת המגילה מהאי טעמא. (מהרי"ל בתשו' סי' כ"ב). ובתשו' למהר"ם מינץ סימן מ"ג כתוב, אבל מתפלל בר"ח ובחנוכה ופורים וחוה"מ בערב, ובשחרית מתפלל עד תפלת י"ח והחזן גומר השאר, ובלייל חנוכה בלילה הראשונה שאומר שהחינו, מתפלל ערבית ואינו מדליק הנרות. והביא דבריו הגליון מהרש"א (יו"ד סימן שעו) וז"ל ובר"ח חנוכה ופורים יתפלל עד הלל, (שירי כנסת הגדולה סימן שצ"א).

דעת המשנ"ב

וכתב המשנ"ב (סימן תקפא, ז) אבל תוך י"ב חודש על אביו ואמו, או תוך שלשים על שאר קרובים, אסור לעבור לפני התיבה בר"ה ויוה"כ, דהא דינם כרגלים לכל מילי. אבל בימי הסליחות אפילו בער"ה ועשי"ת מותר, [ובדליכא חזן אחר שרי אפילו בר"ה ויוה"כ]. וכן בימים שאין אומרים תחנון מותר להתפלל שחרית אם אחר יאמר הלל, אבל מוסף לא יתפלל. והח"א כתב כמדומה שהגר"א לא היה מניח להתפלל אפילו שחרית בר"ח, אכן בדליכא אחר לכו"ע מותר להתפלל אפילו מוסף.

כאן הביא המנ"ב שני דעות לגבי אבל בתפלת שחרית ביום שקורין הלל, אבל לקמן (תרעא, מד) כתב וז"ל ומתפלל האבל בחנוכה מנחה ומעריב, ובט"ו באב ושבת ול"ג בעומר דלית הלל האבל מתפלל שחרית ג"כ, ובחוה"מ דהוי כיו"ט מנעתי לפעמים להניח האבל להתפלל מנחה ומעריב. מבואר בדבריו שביום שקורין הלל לא יתפלל שחרית כלל. וכ"כ המשנ"ב (תרפג, א) שמי שהוא אבל בשחרית אין מתפלל (בחנוכה) לפני העמוד דיש הלל, הא ערבית מתפלל דמתפלל בר"ח ג"כ ערבית.

ובביה"ל (סימן קלב) כתב שבימים שאין אומרים בהם למנצח ואא"א אין להאבל להתפלל לפני העמוד, משמע שגם בערבית לא יתפלל, אבל נראה שמנהג העולם שאבל מתפלל לפחות במעריב ובמנחה, ולענין שחרית עד הלל תלוי במנהגים.

הדלקת כל הנרות של נ"ח

כתב הרמ"א (או"ח תרעא, ז) שאם רוצים למהר להתפלל לאחר שבירך הש"ץ והדליק אחד מהן, יוכל השמש להדליק הנשארים, והש"ץ יתפלל.

וכתב המג"א (ס"ק יא) בשם הלבוש שכביתו צריך הוא להדליק כולם, וביאר המחצה"ש דבשלמא בביהכ"נ דבין השליח ציבור ובין השמש אין מדליקין כי אם עבור הקהל, א"כ שליח ציבור ושמש שוין, דשניהם שלוחי קהל, אבל בביתו, דהמצוה על הבעל הבית המברך, גם הוא ידליק כלם.

אמנם כתב המג"א שהמהרש"ל בתשובה כתב שגם בביתו רשאי לעשות כן. וכתב המג"א שכן נראה כדבריו, שכן מצינו ביומא (פ"ג) קרצו ומרק אחר על ידו וכו' ע"ש בחולין פ"ב. ומסביר המחצה"ש דקאי על תמיד של שחר ביוה"כ, שכל עבודת היום היה צריך להיות על ידי כה"ג, והיה כה"ג צריך לשחוט התמיד וגם לקבל הדם מיד, ומשום כך לא היה אפשר לכה"ג שיגמר השחיטה, ולכן שחט כה"ג רוב שני סימנים, שהוא עיקר השחיטה, ומירק אחר ר"ל גמר כהן אחר את השחיטה, דמדרבנן צריך לשחוט שני סימנים שלמים כדאיתא בחולין (כט, א). אלמא אע"ג דכל עבודת היום בכה"ג, מותר לאחר לגמור השחיטה, כיון דעיקר העבודה נעשה על ידי כה"ג, וה"ה הכא, כיון דעיקר המצוה היא נר אחד, והשאר אינו אלא משום מצות מהדרין, רשאי אחר להדליק. אלא שבספר א"ר (ס"ק יז) כתב דשאני התם דאי אפשר בענין אחר, דהכהן גדול היה צריך לקבל הדם מיד.

על עיקר דברי המג"א ומהרש"ל יש להעיר למה אין כאן משום "המתחיל במצוה". שו"ר במשנ"ב (ס"ק מח) בשם הגר"א שדוקא באופן זה (שרוצים למהר להתפלל) יכול להדליק אחד והשאר ידליק השמש, אבל בלא"ה טוב יותר שיגמור מי שהתחיל.